

FRÅN GARVSYRA TILL FANEREKAR OCH LÄDERBAGGAR

En personlig krönika över några för mig viktiga händelser i Ekfrämjandets verksamhet

Ulf Olsson

Som redaktör för Ekfrämjandets års-skrift Ekbladet i 26 år har jag haft förmånen att som adjungerad ledamot i styrelsen under fyra ordföranden (Gunnar Almgren, Gustav Fredriksson, Arne Mirton och Jan Linder) följa det intressanta och viktiga arbetet att främja odlingen av de ädla lövträden och senare efter stadgeändring även främja odling och skötsel av övriga lövträd i Sverige.

En påtvingad inhemsk tillverkning av garvsyra ur ekbark under krigsåren med-

förde att det kunde bli en överavverkning av ek. För att motverka detta bildades en ideell förening, *Sällskapet för ekodlingens främjande/Ekfrämjandet*, som skulle arbeta för utökad ekodling. Allt sedan Sällskapet/ Ekfrämjandet bildades har det trots sin ideella status varit starkt bundet till de statliga skogsvårdsstyrelserna eller senare distrikten under Skogsstyrelsen.

Ända fram till 2012 har länsjägmästare eller motsvarande områdeschef valts till ordförande i den ideella föreningen. Det har varit ganska naturligt och i huvudsak

Figur 1. En av de ekar på den egna gården Säflacka i Broby, där Ulf Olsson sett både storlek och kvalitet utvecklas under sina 26 år som redaktör. Foto: Mats Hannerz.

mycket förmånligt för Ekfrämjandet att ha denna anknytning till Skogsstyrelsens regionala enheter.

Introduktion i sällskapet

Som "ekdoktor" i Lund blev jag inbjuden 1982 att bli medlem i Ekfrämjandet vilket jag med glädje accepterade. En forskarkollega till mig på botaniska institutionen, Bengt Nihlgård, var redan ledamot i styrelsen. Vi var redan från början båda överens om att Ekfrämjandet borde ha en tidskrift som kontaktorgan till alla medlemmar och vara ett forum för artiklar om de ädla lövträden och deras skötsel. Eftersom jag hade lite erfarenhet av redigering av en tidskrift erbjöd jag mig att bli redaktör och fick det uppdraget.

Namn, layout och logotyp

I den psykologiska föreningen Puggehaten gick vi mycket grundligt tillväga vid start av en medlemstidning. Vi började en kurs i layoutarbete i ett studieförbund och fick tillgång till flera utmärkta läroböcker. Därför kunde vi redan från början ge ut en tidskrift med rätt val av typsnitt till rubriker och inlagor. Dessutom lärde vi oss att undvika klassiska layoutfel. Det glädde mig att författaren till en av läroböckerna hade varit min elev vid Komvux.

Vad bör tidskriften heta? Tidigt kom förslaget "Ekbladet". Styrelsen godkände det. Det gjorde också Kungliga biblioteket i Stockholm som delar ut ISSN-nummer till periodiska tidskrifter. Ekbladet fick (ISSN 0283-4839) När jag något senare googlade (sökte på internet) fann jag flera "Ekbladet", bl.a. flera bostadsrättsföreningar som hade det namnet på sina kontaktorgan men de var ej registrerade hos KB.

Förbättrad logotyp

Ekens blad och/eller frukter är och har varit en vanlig symbol för olika kulturella värden alltifrån gudomlig och världslig makt till visdom och spariver. I det sammanhanget har blad och frukter ibland avbildats med en konstnärlig frihet utan verklighetsförankring. För mig som ekforskare var det därför angeläget att rita om Ekfrämjandets logotyp.

En förklaring till att eken (skogseken, stjärkeken) ibland uppfattats att ha skaftade ekollon till skillnad från bergeken (druveken) (som har oskaftade) kan vara att fruktställningens (eller blomställningens) axeltopp ibland ramlar av och då ser det ut som om det yttersta ekollonet har ett skaft. Båda de svenska ekarterna har oskaftade ekollon.

Ekbladet nr 1

Ambitionen vid starten av tidskriften var hög och förslag kom att ge ut flera nummer per år. Ekbladet kom dock i fortsättningen ut med endast ett nummer per år.

EKBLADET

Medlemsskrift för Ekfrämjandet

NR 1
1986

Det allra första Ekbladet med omslag av Gunnar Bruzewitz.

Ekfrämjandets styrelse ställde gärna upp med fackgranskning och korrekturläsning av layoutade artiklar. Ett varmt tack till alla som villigt hjälpte till med detta viktiga arbete.

Till första numret av Ekbladet ville vi ha artiklar från kulturpersonligheter och forskare för att visa Ekfrämjandets intentioner för ädellövsbogen i Sverige. Gunnar Bruswitz ställde upp med en lång artikel om "Eken genom tiderna", rikt illustrerad med hans egna konstverk. Det var också lätt att få Åke Sandhall, lärare på Katedralskolan i Lund och känd författare och naturfotograf, att illustrera omslaget och skriva om ekens insekter vilket han fortsatte med under många år. Åke var jag bekant med sedan vi var kolleger på läroverket en termin då jag vikarierade på ett lektorat i biologi.

Banbrytande ekodlingsförsök i Blekinge

En vårdag 1986 när jag kommit hem från en vandring genom den vackra Fågelsångsdalen, ett naturreservat nära Södra Sandby, blev jag uppringd av Erik Ståål som skrivit ett manus om ekodling. Det var viktigt och riktigt att redan i första numret av Ekbladet få med en artikel av Erik Ståål. Han har visat i sin bok *Eken i skogen och landskapet* hur man praktiskt får fram en ekonomiskt hållbar ekodling som också är i samklang med det ekologiska systemets uthållighet (kontinuitet), balans och biologiska mångfald.

Erik Stååls metod var att få fram en produktionsskog av ek ur en naturlig, spontant förnygrad blandskog med stort inslag av ek. Ekbeståndet kunde kompletteras ge-

Ekfrämjandet har hjälpt till att sprida Erik Stååls tankar om ekskogsskötsel. Cecilia Rooth är den som förvaltar och utvecklar arvet idag (se även annan artikel i detta Ekbladet). Foto Mats Hannerz.

nom sådd av ekollon från en närliggande proveniens av ek.

Ekfrämjandet har bidragit till att metoden fått en vid spridning och använts av skogsägare i framförallt södra Sverige. Ekodlingskurser med bland andra Erik Ståål och senare hans dotter Cecilia Roth som lärare har medfört att nya ekbestånd framgångsrikt etablerats.

Premiering av välskötta ekskogar

Varje år utdelas utmärkelser till skogsägare som på ett föredömligt sätt vårdat företrädesvis ekskog. På förslag från medlemmar och efter granskning och beslut av styrelsen delas varje år ut några priser länsvis. Dessutom utdelas ett s.k. rikspris till en person som gjort ett förtjänstfullt arbete av riksintresse på egen eller förvaltdad ekskog, annan ädellövskog eller annat lövskogsbruk.

Priserna har hitintills formats och tillverkats i ek av konsthantverkare. Länspriset har ofta också kompletterats med ett diplom. Från 1990 till 2012 har sällskapet delat ut rikspriset till 19 personer och länspriset till 59 välförtjänta ekodlare. Även personer som på annat sätt haft stor betydelse för Ekfrämjandets verksamhet har premierats.

Alla premierade har uppmärksammats i Ekbladet genom artiklar där pristagarens insatser på skogsfastigheten utförligt beskrivits. Även den lokala pressen har ofta varit närvarande vid prisutdelningen och publicerat uppgifter om Ekfrämjandets premierade.

Erik Stenström bildade 2012 en stiftelse, ”Erik Stenströms stiftelse för ekskogsbrukets främjande” med ett startkapital på 10 miljoner kronor. Avkastningen skall varje år utdelas till forskare och pri-

Bengt Andersson, firma Gott Virke, levererar flera av Ekfrämjandets fina priser sedan några år. Tidigare, från 1987, var det konstnären Sigvard Nilsson, Söwe-Konst, som formgav och tillverkade många priser fram till sin död år 2007. Foto privat.

vatpersoner som vill utveckla eller förnya kunskapen om eken (se Ekfrämjandets hemsida för detaljerad information).

Det kommer säkert inte bli brist på forskningsprojekt som stiftelsen kan stötta. Några långsiktiga undersökningar i t.ex. Ädellövprogrammets projekt bör kanske tas upp igen med fortsatta mätserier som kan vara av stort värde. Den privata markägaren har också möjlighet att söka medel ur fonden till en ny eller utökad satsning på ekodling.

Årsmöten med exkursioner

Det har varit en tradition i Ekfrämjandet nästan ända sedan sällskapet bildades 1944 att i samband med årsmötet ha en tvåda-

gars exkursion till sevärda ädellövskogar. De har demonstrerats av skogsägarna i samråd med experter från skogsvårdsstyrelsen i det län där årsmötet och studiebesöken var förlagda.

Mitt första deltagande vid ett formellt årsmöte var en något chockartad upplevelse med strikt mörklädda herrar och finklädda damer vid långbord där det förutom varmrätt serverades både svaga och starka drycker. "Mina" föreningar Röda korset och Mykologiska föreningen Puggehatten hade årsmöten med te/kaffe och smörgåsbord av det enklare slaget. Dessutom var jag sedan tonåren absolutist.

Ett årsmöte jag minns speciellt var förlagt i Blekinge. Det landskapet har med rätta kallats Sveriges trädgård med sina artrika hagar och ekskogar i ett kustnära bälte från Sölvesborg i väster till Karlskrona kommun i öster. Dit styrde bussen med för-

väntansfulla ekfrämjare i september 1988. Skogsvårdsstyrelsen hade goda kontakter med länsstyrelsen och landshövding Camilla Odhnoff tog emot oss på residenset där vi också senare på kvällen kunde hålla årsmötet.

Camilla och jag tillhörde amanuenskollegiet vid Botaniska institutionen vid Lunds universitet några år. Det blev ett trevligt återseende. Förutom som politiker blev hon (skämtsamt) riksbekant för att ha köpt en cementblandare till institutionen för tillverkning av jordblandningar till växthusförsök.

Andra dagen besöktes flera av Erik Stååls välskötta ekbestånd. Det som jag speciellt uppfattade som värdefullt för ekforskningen och den framtida ekskötseln i kanske flera generationer var de noggranna provytestprotokollen. Få senare exkursioner kunde uppvisa så många ädellövexperter

På kurs med Erik Ståål, längst till vänster. I mitten Gunnar Almgren. Foto Ulf Olsson.

och duktiga ekodlare. Nämnas bör professor Lennart Nordström, Erik Ståål och Gunnar Almgren. Minnesvärt är också den fältmässiga lunchen med potatismos och stekt sill som tillagades av familjen Ståål på ett militärt fältkök.

Min första kontakt med skogsarbete

Som nybliven student 1951 hade jag planer på att utbilda mig till jägmästare. Skogsvårdsstyrelsen i Malmöhus län hjälpte mig med skogskurser och praktikplatser. En kurs avslutades med en gallringstävling och jag lyckades få delat bästa resultat och vann ett trädborr för åldersbestämning. Det sporrade mig att gå vidare.

På Trolle-Ljungby gods fick jag ett par månaders intressant praktik. Det blev arbete vid ett ramsågsverk, trädvård i parken och uppgift att ”leda” ett arbetslag vid röjning i tallbestånd mellan Rinkaby och Åhus. Jag

skjutsade skogshuggarna i en folkvagnsbuss till och från jobbet. Det hör till historien att det var den första bilen jag rattat sedan jag tidigare under året tagit körkort. Grevan höjde ögonbrynen och såg bister ut när det rasslade till kraftigt i växellådan. Frikopplingen skulle dubbeltrampas! I fortsättningen gick dock alla transporter perfekt. Min handledare på Trolle-Ljungby var den då i skogskretsar mycket välkände danska jägmästaren Moldenhawer.

Trots alla positiva upplevelser under min praktikperiod sökte jag aldrig till skogshögskolan utan lockades att studera vidare vid universitetet i Lund i naturvetenskapliga ämnen.

Exkursioner till framgångsrika gods i Skåne

Flera av de större godsen i bl.a. Skåne är företagsmedlemmar i Ekfrämjandet. Slot-

Ekar av mycket hög kvalitet på Vanås gods, Skåne (2006). Foto Ulf Olsson.

ten eller herrgårdarna omges av tradition av parker med ek eller bok. Företagen satsar också i stor utsträckning på produktionsskog av ädellöv. 1991 var det Nils Gabrielsson som guidade Ekfrämjandet i Trolle-Ljungbys välskötta bokskogar på Ryssberget. Under exkursionen besöktes också bokskogar tillhörande Högestad & Christinehof. Det tillhör ätten Piper.

Carl Piper var min elev i biologi under min allra första lärartjänst. Jag var då klar med min grundutbildning i naturvetenskapliga ämnen men hade inte påbörjat forskarutbildningen i botanik. Senare efter mina fördjupade studier i botanik och särskilt ekforskning fick jag åter kontakt

med Carl Piper genom att ingå i hans biologgrupp som han skapat för att få ökade kunskaper från olika ämnesområden för att driva skogsbruk och lantbruk på ett ekologiskt riktigt sätt.

Under min tid vid universitetet undervisade jag några år i bl.a. mykologi och var också ledare för svampkurser i studieförbund. Intresset för svamp var stort. Det ledde till att jag tillsammans med ett par kolleger startade föreningen Puggehatten, senare med namnet Puggehatten, Skånes mykologiska förening. Med stöd av Världsnaturfonden WWF fick en grupp medlemmar i föreningen medel för genomförandet av en inventering av fungan

Carl Piper och godsets skogschef Matts Karlsson visar med en "grot-graf" den framtida positiva utvecklingen av skogsbruket, assisterad av bl.a. godsekolog Charlotta Lindström under Ekfrämjandets exkursion i Skåne 2009. Foto: Ulf Olsson.

(svampfloran) i Skåne. På Höggestads & Christinehof undersökte vi speciellt förekomst av rödlistade (sällsynta) svampar i nyckelbiotoper.

I fideikommissets miljöpolicy står att företaget vill skapa en hållbar utveckling som ekologiskt, ekonomiskt och socialt säkrar dagens och framtidens verksamhet. Företaget blev senare certifierat både enligt FSC och PEFC. Det är Skånes största enskilda egendom (13 000 hektar), och ombildades 1999 till ett aktiebolag. 2008 fick Carl Piper Ekfrämjandets rikspris.

Ekfrämjaren är en sann miljövän

2007 gick Ekfrämjandets tvådagsexkursion till Västervik och Tjusts skärgård men också med en avstickare till den berömda Kvill-eken. Att stå framför en levande men något skröplig jätteek med 13 meter i omkrets är omskakande och väcker många tankar. Hur såg landskapet ut för ca 1000 år sedan när denna ek växte upp?

Vid Västervik på Gränsö besökte vi ett reservat med 271 jätteträd (med en diameter på minst 80 cm). En högstubbe av en gammal ek var fylld av mulm som doftade läder. Men vi fick inte se upphovet till doften, läderbaggen, som har blivit kan man säga en symbol för en art som signalerar att här finns en artrik miljö som bör skyddas.

Jag tror att ekfrämjaren är väl insatt i betydelsen av att skapa en artrik natur genom att bedriva ett skogsbruk på ett ekologiskt hållbart sätt.

Mykolog och ekforskare

En artikelserie i Ekbladet som jag anser är mycket angelägen och viktig är Stellan Sunhede's med vetenskaplig grundlighet beskrivna eksvampar. Några patologiska vedsvampar kan t.o.m. decimera volymen

Läderbagge (Osmoderma eremita). Foto Magne Flåten, Wikipedia commons.

ektimmer i ett bestånd. Framförallt är eken viktig i ett ekosystem genom att hysa ett mycket stort antal organismer under sin livstid och därmed berika den biologiska mångfalden som är viktigt i ett väl fungerande skogsekosystem. Eken lever i symbios med många marksvampar som mångdubblar dess förmåga att ta upp mineral och att också förmedla dem till granträd via mycelets vidsträckta kontakt med lövträdens rötter. Denna symbios kan medföra att en etablering av ek i ståndorter som egentligen inte har en jordmån speciellt anpassad för ek blir möjlig och framförallt optimerar det volymtillväxten av ektimmer.

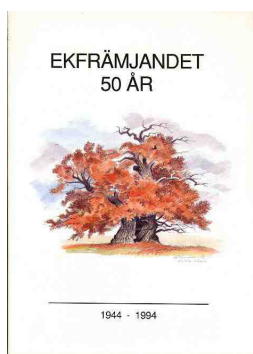
Stellan Sunhede var den mykolog som först upptäckte och beskrev förekomst av vit tryffel (bourgognetryffel) på Gotland. Senare har Christina Wedén startat och genomfört en forskning om odling av ek med tryffelmycel på Gotland. Hon har

skrivit om detta i Ekbladet 14 (1999). Som en kuriositet kan jag nämna att jag vid min avgång som ordförande i Puggehatten fick två ekplantor ympade med tryffelmycel från Frankrike. Den ena eken planterade jag i en ekhage (planterad 1947) på min parkliknande trädgårdstomt i Skåne. Den andra sattes på min systers sommarstugestomt på Gotland.

Ekfrämjandet 50 år

1994 firade Ekfrämjandet 50 årsjubileum. Med stöd av en redaktionskommitté av fem experter fick jag in bidrag från 14 författare. Jubileumsskriften (Ekfrämjandet 50 år / ISBN 91-630-2841-7) kom att innehålla många artiklar av stort värde för skogsägare och lövträförädlare. Även vid denna utgivning ställde Gunnar Brusewitz villigt upp med både artikel och illustrationer.

Ett intressant ämne var den då aktuella ”skogsdöden” som drabbade barrskog i Centraleuropa men som senare också uppmärksammades i södra Sverige med skadade ekar och bokar. Orsakades tr addedöden av patogena organismer eller av klimatiska orsaker är några frågeställningar som togs

Ekfrämjandets jubileumstidskrift kan beställas från Ekfrämjandets sekreterare.

upp av Bengt Nihlgård och Pia Barklund. Erik Ståål skrev om ”Framtagning av ekbestånd ur självföryngrad blandskog”.

Spökskrivare åt generalsekreteraren i WWF

Ekfrämjandet och Skogsvårdsstyrelsen arrangerade tillsammans en ”Skogskväll och skogskonferens” i Kristianstad i november 1995. Jag fick uppdraget att redigera en sammanställning av de föredrag och diskussioner som hölls. Den fick namnet ”Ädla lövträd i dagens och framtidens skog” (ISBN 91-630-4158-8). Alla var villiga att skriva sammandrag av sina anföranden utom generalsekreteraren för Världsnaturfonden i Sverige (WWF), som var mycket upptagen av andra uppgifter. Jag erbjöd mig att skriva ett utkast om ”Miljömärkt skogsbruk”, ett ämne som föreslogs. WWF hade tillsammans med Naturskyddsföreningen utarbetat kriterier för miljömärkning av svenskt skogsbruk. Efter några dagar efter det jag lämnat in utkastet blev jag uppringd och min version hade antagits utan ändringar.

Studieresor till länder i Europa

Ett mycket uppskattat inlag i Ekfrämjandets verksamhet är de studieresor som arrangerats till flera länder i Europa. Gustav Fredriksson, sällskapetets ordförande 1993-2002, planerade flertalet av dessa resor både före, under och efter sin tid som ordförande. Som skogsexpert hade han tidigare anlitats som rådgivare åt många av dessa länders skogsmyndigheter. Jag är övertygad om att dessa kontakter medförde att deltagarna blev väl mottagna och fick duktiga guider under exkursionerna.

En resa till Polen 2007 var fylld av oförglömliga kulturella upplevelser kryd-

dade med avstickare till mycket sevärd frötäkter och urskogsreservat. Vi fick se fanérekar med dimensioner som är svåra att få fram i Sverige. Det fanns skogsdistrikt i Polen med 90 % eller mer ädel-lövkog. Särskilt intressant var besöken i lindsskogar och frötäktsbestånd av lind med imponerande höga och rakstammiga träd. I Sverige har linden speciellt av klimatiska orsaker haft svårt att etablera sig.

En mycket originell transport av timmer på båt 12 mil genom sjöar och på land med båtarna på räls mellan sjöarna var tekniskt mycket intressant. Detta transportsätt utan vattenkanaler var en sensation på 1850-talet. Det vi såg var en fungerande del som levt kvar som turistattraktion.

Samarbete och kontakter med lövskogs-forskning i Sverige

Ekbladet kom att bli ett viktigt forum för vetenskapliga artiklar. Det var referat eller

originalrapporter av forskningsresultat rörande främst lövskogsodling men även andra tema som togs upp. 1989 utlokalisera-des Enheten för sydsvensk skogsforskning från Skogsfakulteten i Umeå till Alnarp (SLU). En forskning kom igång delvis i samarbete med forskare vid Lunds universitet under ledning av Per Magnus Ekö. Resultat av denna forskning presenterades bl.a. i Ekbladet 10 (1995). I det s.k. Ädel-lövprogrammet 2003-2009 hade Ekfräm-jandet också en viktig roll. I styrgruppen ingick bland andra Gustav Fredriksson, Jan Linder och Magnus Löf med Karl-Erik Olsson som ordförande. Magnus Löf vid Institutionen för Sydsvensk skogsveten-skap i Alnarp (SLU) var forskningsledare. Resultat från forskning inom Ädellövpro-grammet finns publicerat i Ekbladet. (Med sökning på författarnamnet hittar man dessa forskningsrapporter i ett artikelregis-ter på Ekfrämjandets hemsida). ■

Styrgruppen för Ädellövprogrammet, ett forskningsprogram med bas vid SLU, vid avslutnings-exkursionen i Blekinge 2009. Många Ekfrämjare bidrog med både forskning och som ledamöter i styrgruppen. Foto Mats Hannerz.